

66. Довженок В. Й. Землеробство давньої Русі до XIII ст. / В. Й. Довженок — К. : Наукова думка, 1961. — 266 с.
67. Парфенов П. Д. Письма о сельском хозяйстве юго-западной России // Русский вестник / П. Д. Парфенов. — 1873. — Т. 106. — № 8. — С. 635—669.
68. Известия Аль-Бекари и других авторов о Руси и славянах. — СПб., 1878. — 191 с.
69. Брайчевський М. Ю. Біля джерел слов'янської державності / М. Ю. Брайчевський. — К. : Наукова думка, 1964. — 356 с.
70. Дегтярев Г. В. Погода, урожай и качество зерна яровой пшеницы / Г. В. Дегтярев. — Л. : Гидрометеоиздат, 1981. — 215 с.
71. Культурная флора СССР / [Под ред. В. Д. Кобылянского]. — Т. 2, ч. 1. Рожь. — Л. : Агропромиздат, 1989. — 368 с.
72. Краснов Ю. А. Древние и средневековые пахотные орудия Восточной Европы / Ю. А. Краснов. — М. : Наука, 1987. — 235 с.
73. Горбаненко С. А. Землеробство і тваринництво слов'ян Лівобережжя Дніпра другої половини I тис. н. е. / С. А. Горбаненко. — К. : Академперіодика, 2007. — 198 с.

Горбаненко С. А.

Системы земледелия славян конца I тыс. до н. э. – I тыс. н. э.

В статье проанализированы данные, указывающие на развитие и изменение земледелия в период с конца I тыс. до н. э. до конца I тыс. н. э. на территории современной Украины. Установлено, что определенным периодам развития (и археологическим культурам) были присущи различные системы земледелия. Выделены этапы наиболее важных изменений в использовании различных систем земледелия.

Gorbanenko S. A.

Systems of Slavs agriculture from the end of 1st millennium BC to the end 1st millennium AD

In article analyzed the data specifying in development and change of agriculture during the period from the end 1st millennium BC to the end of 1st millennium AD in territory of modern Ukraine. It is established that (and to archaeological cultures) various systems of agriculture were inherent in the certain periods of development. Stages of the most important changes in use of various systems of agriculture are allocated.

Сльников М. В.

**ДО ЛОКАЛІЗАЦІЇ ЗОЛОТООРДИНСЬКОГО
ГОРОДИЩА КІНСЬКІ ВОДИ**

Перші теоретичні розробки щодо локалізації городища Кінські Води були здійснені запорізьким краєзнавцем В. Г. Фоменком, що зібрав значний картографічний матеріал з історії краю XVI — XIX ст. У нотатках «Тамниці таврійської річки», в газеті «Комсомолец Запоріжжя», від 1969 р. він вперше звернув увагу на те, що права притока Кінських Вод — річка Жеребець між 1680 — 1730-ми рр. називалася Мечетною. Цю назву річці було надано за 10 схожих на мечеті споруд, що знаходилися біля неї. За його свідченнями, ним була знайдена мапа «План Конских Вод и Мечетной, называемой рекой Жеребец», що була

складена напередодні чи під час російсько-турецької війни 1736 – 1739 рр. [1, с. 2]. Того ж року вийшла його книга «Звідки ця назва?», де відзначалося, що поблизу гирла р. Жеребець (р. Мечетної у XVIII ст.), на околицях с. Кірове Оріхівського району Запорізької області випадково знайдені квадратні плінфи, вкриті поливою «зеленкуватого-бірюзового кольору, характерного для магометанських мечетей». В. Г. Фоменко зауважував, що неподалік, на пагорбі Мечеть-могила ще на початку XX ст. знаходилися залишки кам'яного фундаменту якоїсь споруди [2, с. 58]. Свої спостереження краєзнавець виклав в окремій статті «Кишени, ошибочно названные мечетями», що так і не вийшла з друку. У 1974 р. вона потрапила до фондів Запорізького обласного краєзнавчого музею [3, спр. 2457 сс. 2 – 8]. Але мапи при цій статті не було.

Другий дослідник, відомий фахівець у галузі історичної географії Золотої Орди, В. Л. Єгоров за аналізом писемних джерел XVII ст. у 1971 р. прийшов до висновку про знаходження золотоординського городища на р. Кінські Води [4, с. 121]. Саме з цього часу у науковій літературі з'являється сучасна назва пам'ятки – Кінські Води. Але у своїй узагальнюючій праці 1985 р. з історичної географії Золотої Орди він називає це городище Кінським, відзначаючи, що єдина писемна згадка про пам'ятку відноситься до «Книги Большому Чертежу» [5, с. 86]. Проте, в жодній роботі дослідник не називає чітко місце, де розташований об'єкт, хоча реконструює проходження через це золотоординське городище північної ділянки Великого шовкового шляху – торговельної магістралі з Азаку до Ак-Керменя, а також маршрут руху армії Тамерлана під час західного походу 1395 – 1396 рр. [5, карта 2].

Ще один відомий фахівець з історії Золотої Орди Г. О. Федоров-Давидов, на початку 1980-х рр. поряд з Кучугурським (Великі Кучугури) визнавав існування в пониззі Дніпра ще одного городища – Кінські Води [6, с. 235, рис. 96, 67], але в своїх останніх роботах дослідник вже не відзначав цієї пам'ятки [7, с. 88].

Отже, питання про локалізацію городища Кінські Води так і не було вирішено. Роботи В. Г. Фоменка не були відомі широкому колу дослідників золотоординської історії, а деякі, дуже важливі з них, так і не побачили світу. Мапи краєзнавця після його смерті у 1976 р. розійшлися по різних установах: частина з них потрапила до Національного заповідника «Хортиця», решта – до фондів Запорізької обласної спеціалізованої бібліотеки і обласного краєзнавчого музею. Деякі цікаві для локалізації городища Кінські Води картографічні матеріали опинилися в руках колишніх колег В. Г. Фоменка. Тому ситуація, що утворилась, потребує огляду всього корпусу писемних, картографічних і археологічних джерел з даної проблеми.

Перші писемні свідчення про залишки міста на р. Кінські Води знаходимо в географічному збірнику (так званих «кресленнях») Російської імперії – «Книге Большому Чертежу», в основу якого було покладено текст списку № 396 за 1627 р. Текст був доповнений піддядим Лаврентієм Богдановим у 80-х рр. XVII ст. за так званим Розрядним описом – список № 1330 [8, с. 43]. В збірнику відзначалося знаходження «... на правій стороні Кінських Вод, від Дніпра 60 верст, 7 кешеней татарських мечетей» [8, с. 110]. Враховуючи, що одна верста в XVII ст. дорівнювалася 1067 м, городище повинно знаходитися від Дніпра за 64,020 км і його треба шукати на березі р. Кінські Води в Пологи́вському районі Запорізької області. Але вказівка не є дуже зрозумілою стосовно розташування р. Вовчі Води, що за «Книгой Большому Чертежу», впадала в р. Самара, де нижче між річками Вовчі Води і Бик також були залишки «мечеті татарської кам'яної» (за

списком № 396 на верхньому полі аркуша 18 позначено «мечеть татарська, Води Кінські») [8, сс. 65, 110]. Згідно вказівки, «від Вовчих Вод і від мечеті татарської до Кінських Вод верст близько 100 і більше» [8, с. 65]. Але у вступі до видання «Книги Большому Чертежу» К. М. Сербіною наведено цікаві дані відносно змін відстаней в кожній редакції збірника: «А від Вовчих Вод і від мечеті татарської до Кінських Вод верст близько 100 і більше по старому кресленню, а за Розрядним описом 60 верст (80-х рр. XVII ст.), і в нинішньому кресленні (складеному в 1627 р.) відзначено проти старого креслення 120 верст» [8, с. 43]. В даному випадку ми не можемо покладатися на свідчення «Книги Большому Чертежу» щодо локалізації городища Кінські Води, що витримала з другої половини XVI ст. не менш п'яти редакцій. Невідомо, від якого саме пункту на Дніпрі була визначена відстань до городища Кінські Води у 60 верст.

Надзвичайно важливим з огляду на писемні свідчення про городище Кінські Води є визначення локалізації річки Овечі Води. У 1680 р. до Криму були відправлені царські послы Московського князівства, що проходили повз городище Кінські Води, залишивши ряд цікавих спостережень в «Статейном списке» [9, сс. 568 – 658]. Перший посол — дяк М. М. Зотов разом з кримським гінцем Халіл-агою і його «товаришами» йшов Кримським шляхом з Москви на Суми, де очікував другого представника посольської місії — стольника В. М. Тяпкина. Останній їхав назустріч з Батурина. Коло Сум до них приєдналися козаки Сумського полку, рейтари Михайлова полку і запорозькі козаки, загальною чисельністю у 600 осіб [9, с. 571]. Послы констатують, що прямуючи від р. Самари на південь, наприкінці дня 13 жовтня 1680 р. вони, переправившись через річку Кінські Води, бачили «... капище бусурманське, кам'яну будівлю старого поселення, що від давніх часів розвалилася. А від Кримських гінців чули, що ті житла були в давнину Кримських татар, при Мамаї Хані» [9, с. 573]. Однак далі московські послы відзначають, що з Кінських Вод 14 жовтня (через пів дня), прямуючи степом по Муравському шляху, опівдні вони дісталися до річки Овечі Води, «... що йде в Дніпро плесами і озерами ...» [9, с. 574]. Саме тут вони, переправившись на лівий берег, бачили «... по річці на вигідних і на зручних місцях багато капищних і домових кам'яних старих селищ Кримських татар, які від давніх років зруйнувалися вщент, лише башта кам'яна ціла. І про ті житла питали ми згаданих Кримських гінців, які нам повідали: що ті місця здавна Кримського Хана Мамаю, а запустили й розорилися і перенеслися за Перекоп, коли переміг його Мамаю Хана зі всіма його бусурманськими силами, на Куликовому-полі, на річках на Дону і на Непрядві, блаженної пам'яті Великий Князь Дмитро Іванович Московський» [9, с. 574].

За примітками М. Мурзакевича, це зруйноване поселення відноситься до XIII ст., «... коли східний торговий шлях, через місто Крим (що тепер Ескі-Крим) а потім через Кафу і Тавань, йшов на Київ» [9, с. 574]. Але московські послы чітко вказують, що до Дніпра вони не підходили, а вже по обіді 15 жовтня вийшли до витоків «Молочних Вод». Рухаючись вздовж правого берега р. Молочної, 16 числа місяця ночувала вже на вершинах «перших-Утлюків». Вийшовши пообідні наступного дня до «других Утлюків», послы надвечір дійшли до урочища Чорний колодязь (Херсонська область — М. Єльников), а далі прямували вже до Перекопу [9, с. 575]. Значно пізніше Д. І. Яворницький, реконструюючи Муравський шлях за «Статейним списком» відзначав, що послы до Сум їхали Батуринським шляхом, а потім звернули на Муравський. Він вказує, що від верхів'я р. Кінські Води цей шлях прямував до р. Токмак, а потім на сучасні села Пришиб і Троїцьке (Запорізька

область — М. Єльников) [10, сс. 236 — 241]. Але жодного разу дослідник не згадує річку Овечі Води. Отже, бачимо певні розбіжності в аналізі, як свідчень «Статейного списку», так і ділянки маршруту суходільної магістралі Муравського шляху.

Відстань між річками Кінські Води і Овечі Води (півдня шляху) повинна бути незначною — не більше 10 — 15 км, якщо рахувати, що денний кінний перехід у ті часи дорівнювався 36 — 40 км. Але при відсутності в степу стаціонарних населених пунктів, де можливо змінити коней, а також враховуючи, що окрім вершників у складі посольської місії знаходилися ще й обози, швидкість пересування послів за день не перевищувала 20 — 30 км. Беручи до уваги, що р. Конка (Кінські Води) йде в широтному напрямку і завжди слугувала своєрідною межею з Кримським ханством, то можливо зіставити її з річкою Овечі Води за свідченнями 1680 р. Саме це може узгодити за вказаними уривками знаходження городища Кінські Води на лівому березі р. Жеребець (колишньої Мечетної, помилково названою Кінськими Водами) та обох берегах р. Конки, що виступає під назвою Овечі Води.

Отже, ці два джерела доводять, що в даному випадку мова йде про одну пам'ятку, розташовану на узбережжі річок Жеребець та Кінські Води (за «Статейним списком» — Овечі Води), однак вказуються різні береги Конки і різна локалізація Овечих Вод. Стосовно останньої, що впадала в Дніпро «плесами», і була вище, чи нижче Кінських Вод, немає переконливих писемних свідчень. Знаходимо лише міркування А. О. Скальковського, який сповіщає, що в Литовській Метриці 1542 р. відзначені кордони Великого Князівства Литовського з Перекопською землею: «А по тій стороні Тавані з Перекопською землею кордон вашої величності по Овечу-воду (чи не Кінську воду, або «Воловий Брід» в Таганрозькому градоначальстві?) і вверх цієї Овечої-води, і вверх Сомари (Самари) і вверх Оріца (можливо Орель) ...» [11, сс. 12 — 13].

Ю. П. Князьков на підставі опису шляху московських послів до Криму 1680 р., намагається зіставити Овечі Води з р. Карачекрак. Біля Кінських Вод М. М. Зотов і В. М. Тяпкин бачили залишки «мечеті» — першого міста поблизу сучасного с. Юрківки Оріхівського району Запорізької області. Друге «татарське» місто, на його думку, могло знаходитися між р. Карачекрак і балкою Бурчак Василівського району Запорізької області [12, сс. 39 — 40; 13, с. 28]. Тобто, за цим припущенням, посли повинні йти до Криму Чумацьким (Кримським) шляхом, що не узгоджується з напрямком руху місії. Крім того, р. Карачекрак ніколи не фігурувала як кордон в жодному міждержавному документі.

За місцевою легендою, на лівому березі р. Конки (Кінських Вод), де сьогодні розташоване с. Юрківка Оріхівського району Запорізької області, була колись «татарська фортеця», біля якої виріс аул з мечеттю. Після приєднання цієї території у 1774 р. до Російської імперії тут, на місці колишнього «татарського» аулу чи якихось «татарських» споруд виникло поселення, що носило на мапах першої половини — середини ХІХ ст. назву Аул (з 1865 по 1921 р. — село Білецьке). У праці єпископа Таврійського і Сімферопольського Гермогена другої половини ХІХ ст. вказується, що з південно-західної сторони до села Аул примикав «пагорб Москов або Мечеть, на якому було в давні часи татарське селище з мечеттю» [14, с. 222]. За свідцтвами місцевих жителів, до 1968 р., коли територія пагорба Мечеть-Могила (має також ще одну місцеву назву — Лиса Гора) ще не була залісна, на мису, утвореному відрогами балки Московської знаходилися залишки трьох будівель (так званих церков), цегляні стіни яких збереглися на висоту до 1 м. Однак, під час насадження лісу вони були зруйновані.

Отже, писемні джерела засвідчували існування якихось давніх цегляних споруд на берегах річок Конки і Жеребця, в межах двох населених пунктів — сіл Кірове і Юрківка Оріхівського району Запорізької області. Важливим свідченням для нас є проходження через цю ділянку у XVII ст. важливого шляху, що йшов суходолом з території Московського князівства до Кримського ханства, був найкоротшим і ним користувалися також кримські гонці.

Значно розширюють джерельну базу з локалізації городища Кінські Води мапи XVI — XVIII ст. В італійських картографічних джерелах XVI ст. на лівому березі Кінських Вод позначено якесь місто під назвою «Negropon» («Мертве місто»), з яким можна ототожнити золотоординське городище Кінські Води. Карта «Тавріка Херсонеська, у наш час звана Перекопською або Газарією», де відзначено місто, походить з атласу італійського картографа Герарда Меркатора та друкувалася у його прижиттєвих атласах 1578, 1585 і 1589 рр. Мапа є фрагментом великої карти Європи Г. Меркатора 1554 р. При зображенні території вздовж Дніпра і в районі Придніпров'я автор частково використав карту Південної Сарматії Бернарда Ваповського 1507 р. [15, сс. 140 — 141].

Підтвердженням гіпотези про існування золотоординського міста є мапа військового походу російської армії напередодні чи під час російсько-турецької війни 1736 — 1739 рр., знайдена запорізьким краєзнавцем В. Г. Фоменком у Центральному державному Військово-історичному архіві СРСР м. Москви, що до цього часу лишається невиданою. На цій мапі городище розташоване між річками Мечетна (Жеребець) і Конка. При впадінні р. Мечетної у р. Кінські Води (Конку) на території близько 17 гектарів (1,12 x 1,5 км) умовними літерами помічено 38 підвищень. Умовні позначки пояснює легенда до мапи. Серед підвищень латинськими літерами позначено 4 вцілілі мечеті (мавзолеї?), з яких військовими інженерами були зняті фасади і плани, тобто креслення. Вказано також 6 «мечетей», які, згідно вказівці, на той час були вже зруйновані і від них збереглися лише фундаменти будівель. З решти підвищень відзначено якийсь штучний рів 43 x 54 м, іншими знаками вказані кургани. Тому ця карта є однією з найбільш змістовних відносно розташування золотоординського городища між річками Жеребець і Конка. Нажаль, креслення з планами будівель знайти поки що не вдалося.

Після закінчення російсько-турецької війни 1736 — 1739 рр. і підписання Белградського миру річка Кінські Води стає безпосереднім кордоном між Кримським ханством і Російською імперією. В цьому регіоні стикаються інтереси росіян і запорозьких козаків, останні з яких заснували на цій території свої зимівники ще на початку XVIII ст. Згідно межового запису від 22 жовтня 1705 р. між Росією і Туреччиною, правий берег Конки став формальним кордоном між Вольностями запорозького козацтва і Кримським ханством. З цього часу Російська імперія приділяє значної уваги цьому кордону, шляхи з якого йшли далі у Крим і в межі Молдавії та Валахії, де у першій — третій чверті XVIII ст. відбувався головний театр бойових дій між Росією і Туреччиною.

Через ділянку, де знаходиться городище Кінські Води, постійно переходять російські війська, що лишають після себе значну картографічну базу. Так, на мапі російського інженер-полковника 1751 р. де Боксета «Генеральная карта по реке Днепру до Очакова и по степи до Азова с показанием новой Сербии со слободским казачьим поселением и с Украинской линией, також Турецкой областью и Польского владения с Российской империей границ» на правому березі Кінських Вод, біля місця впадіння в Конку р. Жеребець позначено чотири мечеті. Крім того,

одна з мечетей вказана на лівому березі Кінських Вод, ближче до Дніпра (поблизу сучасного с. Веселянка).

Єдиною мапою, де вказано три «мечеті» на правому та ще одна на лівому березі Конки, є «Операционная карта 1769 г.». Карта складена на підставі військових походів 1736 — 1739 рр. генерал-фельдмаршалів графів Б. Мініха і П. Лассі, де відзначено маршрут руху армії з Ізюму на дніпровський перевіз до Карай-Тебеня (сучасне с. Михайлівка Херсонської області) через р. Конку.

У зв'язку з рішенням про будівництво Нової Дніпровської лінії кількість мап узбережжя Конки значно зростає, однак, у більшості з них відсутні вказівки про поширення городища на лівий берег р. Конка. Військові картографи приділяли увагу переважно правому, так званому «руському» берегу річки, а лівий — «татарський» берег, скоріш за все, їх не цікавив. Змінюється число позначених тут мечетей. Так, на мапі «Пограничная карта Российской и Турецкой империй и Польши сочиненная по новейшим известиям при Академии наук адъютантом Е. Ф. Шмитом 1769 г.» відзначено лише дві мечеті на лівому березі р. Жеребець (правому березі Кінських Вод).

Для наступу на Вольності запорозького козацтва 10 травня 1770 р. Військова колегія Російської імперії затвердила пункти під назвою «Об устройстве линии по рекам Берде и Московке». 2 вересня 1770 р. імператриця Катерина II підписала Указ про створення Дніпровської укріпленої лінії. Керівництво держави проектувало розгорнути величезне будівництво. Між Дніпром, Азовським морем по рікам Мокра Московка, Кінські Води та Берда на відстані 30 км одна від одної мали постати сім земляних фортець. У межі Великого Лугу, по берегам Дніпра посилалися експедиції з числа російських солдат у пошуках «дармового будматеріалу» [16, сс. 42 — 44]. Вірогідно, з цією метою будівництво однієї з фортець — Микитинської, планувалося біля правого берега р. Жеребець. В подальшому цей проект було переглянуто, але на одній з генеральних карт Дніпровської укріпленої лінії від 1772 р. в цьому районі залишилися позначки двох «мечетей».

Отже, більшість картографічних джерел XVI — XVIII ст. відзначають розташування між правим берегом р. Кінські Води і р. Жеребець залишків якихось споруд, що позначаються мечетями. Всі вони концентруються в межах сучасних сіл Кірове і Юрківка Оріхівського району Запорізької області.

Щодо археологічних джерел, то до початку 90-х рр. XX ст. не було жодних археологічних розвідок чи розкопок у означеному регіоні. Було лише відомо за даними В. Г. Фоменка про випадкові знахідки при будівництві господарчого комплексу на пів-нічно-західній околиці с. Кірове випаленої цегли-плінфи, вкритої поливою [2, с. 58].

У 1992 р. до Запорізького обласного краєзнавчого музею надійшла інформація про грабіжницький шурф на пагорбі Мечеть-Могила, що знаходиться на лівому березі р. Кінські Води, за 0,4 км на південний захід від с. Юрківка Оріхівського району, напроти с. Кірове. Наступного року співробітниками Запорізького обласного краєзнавчого музею — І. Р. Тихомоловою і З. Х. Попандопуло грабіжницьку яму було розширено і на її місці закладено шурф 3 x 3 м. В результаті робіт відкрито залишки цегляної будівлі на кам'яному фундаменті. Серед знахідок значну кількість представляли плитки з кашину, вкриті білою й жовтою поливою [17, сс. 38 — 40]. Відзначимо, що слово «кашин» перського походження і означає скло. Це дуже широкий термін для позначення напівфаянсу, у склад якого входили біла глина, пісок і кварцит. Кашинні вироби з'явилися у домонгольському Ірані були

поширені у XII — XIV ст. Для Золотої Орди було характерне широке використання виробів з кашину [18, сс. 414 — 415], запозиченого з Персії, в тому числі для оздоблення будівель суспільного призначення або мавзолеїв заможних чи видатних осіб, що сповідували іслам. В тому ж 1993 р. до експозиції ЗОКМ з с. Кірове потрапила архітектурна деталь з різьбленого вапняку [19, с. 6]. Це невелика підтрикутна плита з орнаментальною композицією у вигляді переплетених рослинних пагінців. Рослинний мотив має сельджуцькі (малоазійські) корені. Він був поширений на пам'ятках Криму першої половини XIV ст., близький орнаментиці порталу мечеті Узбека золотоординського періоду [20, с. 166, рис. 73, 4].

Стиль і окремі елементи декору дуже схожі на орнамент капітелі колони з вапняку від мечеті, що була передана 2005 р. мешканцем с. Юрківка археологу з м. Токмака В. М. Саєнку. Аналіз, проведений дослідниками дозволив встановити, що капітель датується золотоординським періодом, за орнаментациєю вона близька кримським зразкам, зокрема мечеті Узбека 1314 р. із м. Старий Крим і відноситься до сельджуцького стилю. Не визначаючи остаточну дату, автори зауважили, що вона молодше від колон порталу мечеті хана Узбека першої половини XIV ст. [21, с. 287]. Нажаль, ця унікальна знахідка й нині зберігається у приватній колекції токмацького дослідника.

Археологічними розвідками ЗНУ 2007 р. на пагорбі Мечеть-Могила встановлено, що поселення на цій ділянці займає площу близько 1,76 га (145 x 122 м). При огляді пам'ятки виявлено п'ять підвищень висотою до 0,4 м, де на поверхні зафіксовано скупчення битої цегли-плінфи квадратної форми, характерної для золотоординського періоду, вапнякового розчину, плиток з кашину, фрагментів будівельних деталей з вапняку і пісковика. Серед інших знахідок — фрагменти чавунного казана і керамічних виробів. Частина цих знахідок походила з двох грабіжницьких шурфів, де окрім цегли і фрагментів вапнякового розчину, відзначено велику кількість битих кашинних плиток, вкритих поливою білого, жовтого, блакитного, синього, червоного, ультрамаринового і зеленого кольорів. В ході розвідок також локалізовано один з мавзолеїв часів Золотої Орди в с. Кірове, що знаходиться на присадибній ділянці по вулиці Чапаєва [22, сс. 10 — 13].

Початок широкомасштабних розкопок пам'ятки було розпочато у 2008 р. спільною експедицією Оріхівського загону археологічної експедиції ЗНУ і громадської організації «Нова археологічна школа». За два польових сезони археологічних досліджень на площі 121 м² була відкрита частина східної цегляної стіни будівлі довжиною більш як 11,5 м. Стіна знаходилася на високому фундаменті з підроблених крупних блоків вапняку. Цегла між собою кріпилася за допомогою глинистого розчину, але на окремих ділянках зустрічається використання вапнякового розчину. Долівкою слугувала цегляна викладка, зміцнена зверху товстим шаром гіпсу. У південній частині розкопу відкрита база напівколони з вапняку округлої форми, що могла слугувати частиною архітектурної деталі. Деякі цеглини мали у верхніх кутах «плечики».

Східна стіна висотою близько 5 — 5,5 м, на внутрішній стороні була прикрашена деталями фігурного алебастру або гіпсу (ганчу) у вигляді панно та вузьких подовжених обойм зі вставленими різнокольоровими кашинними плитками, що утворювали геометричний і рослинний орнамент. Більшу схожість за орнаментом виявляють ганчеві обойми з Селітренного городища, що був першою столицею Золотої Орди — Сарай-Бату. Без сумніву, ця будівля була за часів Золотої Орди визначною суспільною спорудою, вірогідно, мечеттю.

Таким чином, всі існуючі писемні, картографічні і археологічні джерела підтверджують гіпотезу про існування на обох берегах р. Кінські Води та її притоки р. Жеребця залишків золотоординського міста XIV ст., в межах населених пунктів Кірове і Юрківка Оріхівського району Запорізької області. Все це дозволяє зіставити цю пам'ятку з золотоординським городищем, що відоме у науковій літературі як Кінські Води. Але справжня назва цього міста поки нам невідома. І хоча дослідження цієї унікальної для Запорізького краю археологічної пам'ятки тільки розпочалися, значення її надзвичайно велике, а отже можливі нові відкриття. Вже зараз можемо стверджувати, що за часів Золотої Орди наш край не був «диким полем», через нього проходила північна ділянка Великого шовкового шляху. Етнічний склад золотоординських міст був надзвичайно строкатий, серед мешканців були зігнані та захоплені в полон майстри й ремісники, в тому числі з території Київської Русі. Найбільшу схожість пам'ятка має з містами Золотої Орди на Волзі і Кримського півострову. З'ясувати період існування цієї унікальної для Запорізького краю пам'ятки — справа часу.

Бібліографія

1. Фоменко В. Г. Таємниця таврійської річки / В. Г. Фоменко // Комсомолец Запоріжжя. — 1969. — 18 березня.
2. Фоменко В. Г. Звідки ця назва? / В. Г. Фоменко. — Дніпропетровськ : Промінь, 1969. — 103 с.
3. Фоменко В. Г. Кишени, ошибочно названные мечетями / В. Г. Фоменко / Архів ЗОКМ.
4. Егоров В. Л. География городов Золотой Орды / В. Л. Егоров // СА. — 1977. — № 1. — С. 114–125.
5. Егоров В. Л. Историческая география Золотой Орды в XIII–XIV вв. / В. Л. Егоров — М. : Наука, 1985. — 246 с.
6. Федоров-Давыдов Г. А. Монгольское завоевание и Золотая Орда / Г. А. Федоров-Давыдов // Археология СССР. Степи Евразии в эпоху средневековья. — М. : Наука. — 1981. — С. 229–239.
7. Федоров-Давыдов Г. Некоторые итоги изучения городов Золотой Орды на Нижней Волге / Г. Федоров-Давыдов // Татарская археология. — Казань. — 1997. — № 1. — С. 88–100.
8. Книга Большому Чертежу / [Под ред. К. Н. Сербиной]. — М. — Л. : Из-во АН СССР, 1950. — 228 с.
9. Мурзакевич Н. Список со Статейного списка Великого Государя его царско-го величества посланников: стольника и полковника и наместника переяславского Василия Михайлова сына Тяпкина, дьяка Никиты Зотова, писана со слов, чрез огонь, в Цареве-Борисове-городке, в нынешнем во 1681 г. мая в день / Н. Мурзакевич // ЗООИД. — Одесса, 1848. — Т. 2. — С. 568–658.
10. Эварницкий Д. И. Вольности запорожских козаков / Д. И. Эварницкий. — СПб., 1898. — 405 с.
11. Скальковский А. Опыт статистического описания Новороссийского края. — Ч. I. География, Этнография и Народосчисление Новороссийского края / А. Скальковский. — Одесса, 1850. — 302 с.
12. Князьков Ю. П. С. I. Мишецький про давні городища і поселення в Запорізькому краї / Ю. П. Князьков // Наукові праці історичного факультета

- ту Запорізького державного університету. — Запоріжжя : Просвіта, 2001. — Вип. X. — С. 36 — 44.
13. Князьков Ю. П. Запорізька область. Історико-географічний і топонімічний словник (Василівський, Вільнянський, Гуляйпільський, Запорізький, Новомиколаївський райони) / Ю. П. Князьков. — Запоріжжя : Тандем-У, 2004. — Вип. I. — 320 с. + додатки.
14. Гермоген. Таврическая епархия. Гермогена, епископа Псковского и Порховского, бывшего Таврического и Симферопольского / Гермоген. — Псков, 1887. — 524 с.
15. Ваврич М. Україна на стародавніх картах. Кінець XV — перша половина XVIII ст. / М. Ваврич, Я. Шашкевич, У. Кришталович. — К. : ДНВ Картографія, 2006. — 208 с.
16. Бойко А. В. Археологічні старожитності Великого Лугу в джерелах XVIII століття / А. В. Бойко // Археологический вестник. — Запорожье, 1992. — № 3. — С. 42 — 44.
17. Попандопуло З. Х. Отчет об охранных исследованиях в Запорожском, Васильевском и Ореховском районах Запорожской области в 1993 г. / З. Х. Попандопуло, И. Р. Тихомолова / Архив ЗОКМ. — Спр. 2960. — 42 с.
18. Волков И. В. Об определении керамики и азовском сосуде в технике «минаи» / И. В. Волков // Историко-археологические исследования в г. Азове и на Нижнем Дону в 2005 г. — Азов, 2006. — Вып. 22. — С. 410 — 426.
19. Тихомолова И. Р. Поселение и могильник XIV в. у с. Верхняя Криница / И. Р. Тихомолова // ДСПК. — 1997. — Т. VI. — С. 5 — 9.
20. Айбабина Е. А. Декоративная каменная резьба Каффы XIV — XVIII вв. / Е. А. Айбабина. — Симферополь : СОНАТ, 2001. — 280 с., ил.
21. Саєнко В. М Знахідка капітелі колони часів Золотої Орди в Нижньому Подніпров'ї / В. М. Саєнко, С. Г. Дзюба // «Причорноморье, Крым, Русь в истории и культуре». Материалы III Судакской міжнар. науч. конф. — Київ — Судак : Академперіодіка, 2006. — Т. II. — С. 284 — 289.
22. Єльніков М. В. Звіт про археологічні розвідки басейну р. Конка Оріхівського району Запорізької області в 2007 р. / М. В. Єльніков / Науковий архів ІА НАН України. — К., 2008. — 50 с.

Єльніков М. В.

К локализации золотоординского городища Конские Воды

В статье рассматривается источниковедческая база по проблеме локализации городища Конские Воды золотоординского периода. На основании анализа письменных, картографических и археологических данных установлено, что памятник располагался в месте слияния рек Жеребец и Конка, у сел Кирово и Юрковка Ореховского района Запорожской области.

Elnikov M. V.

To the localization of Golden Horde settlement Konskie Vodi

Source study base of the problem of localization of settlement Konskie Vodi which belongs to a period of Golden Horde is discussed in the article. It is known that the monument was situated in the place of confluence of the rivers Gerebec and Konka, near the villages Kirovo and Urkovka, orehovskij region, Zaporogskaya oblast, on the ground of analysis of the written cartographical and archeological facts.